

НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА АКАДЕМИЯ

Факултет за изящни изкуства

**Катедра „Психология на изкуството, художествено образование и
общообразователни дисциплини“**

Художественото образование през 21. век - състояние и перспективи.

Съвременни тенденции в структурата на учебното съдържание

(у нас и в други страни)

Десислава Пламенова Александрова

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Научен ръководител:

Доц. Драган Георгиев Немцов

София, 2020

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на катедра „Психология на изкуството, художествено образование и общообразователни дисциплини“ на Национална художествена академия на 07.05.2020 г., решението на катедрата е прието на съвет на Факултета за изящни изкуства на НХА на 29.06.2020 г. и е насочен за защита пред специализирано жури в състав:

1. проф. д. изк. Петер Цанев - НХА
2. доц. д-р Румяна Панкова - НХА
3. проф. д. изк.н Бисер Дамянов - ПУ „Паисий Хилендарски“
4. проф. д-р Стефан Алтъков - СУ „Св Климент Охридски“
5. доц. д-р Ваня Божилова - СУ „Св Климент Охридски“

6. проф. д.ф. н. Правда Спасова - НХА
7. доц. Живка Бушева - външен

Защитата на дисертацията ще се проведе в НХА пред разширена специализирана комисия на 2020 г. от часа в ателие 7 на Национална художествена академия, ул. „Шипка“ № 1, София. Материалите по защитата са публикувани на интернет страницата на НХА.

Съдържание на автореферата

1. Обем и структура на дисертационния труд.....	3
2. Обща характеристика на изследването: методология, цели и задачи, граници на изследването.....	6
3. Кратко изложение на дисертационния труд.....	8
4. Библиография към автореферата на дисертационния труд.....	46
5. Приноси на изследването.....	52
6. Научни публикации по темата на дисертационния труд.....	53

1. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, изложение (три глави), заключение, приложение и библиография. В общия обем от 246 страници са включени 232 страници основен текст, който съдържа увод, изложение в три глави, заключение, 7 страници приложение и 6 страници библиография. Библиографията обхваща 107 цитирани източника (12 на кирилица и 28 на латиница) и електронни издания 67.

Съдържание на дисертацията

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	4
Първа глава	
1. Художественото образование в 21. век; състояние, световни тенденции и документи..	7
1.1. Условия на съвременната ситуация	7
1.2. Постмодерно критическо художествено образование.....	11
1.3. Постмодерни дискусии за художественото образование.....	19
1.4. Тенденции в обучението по изобразително изкуство.....	24
1.5. Основни документи и политики за художественото образование в световен план	33
Втора глава	
2. Художественото образование в държави от Европейския съюз и други страни в Европа и света	66
2.1. Съединени американски щати.....	66
2.2. Япония.....	85
2.3. Руска федерация.....	98
2.4. Обединено кралство.....	102
2.5. Анализ на програмите по изобразително изкуство на държави от Европейския съюз.....	105
2.5.1. Австрия.....	105
2.5.2. Финландия.....	110
2.5.3. Швеция.....	119
2.5.4. Естония.....	125
2.5.5. Франция.....	146
2.5.6. Германия.....	173
Трета глава	
3. Художественото образование в общообразователното училище в България през 21. век	188
3.1. Държавни образователни изисквания от 2000 година	190
3.2. Учебни програми валидни до 2015 година.....	198
3.3. Държавни образователни стандарти актуални от 2015 година	204
3.4. Актуални учебни програми по изобразително изкуство.....	217

Изводи. Съвременни перспективи пред художественото образование	222
Библиография	233
Приложения	239

2. Обща характеристика на изследването: тези, методология, обект и предмет, цели и задачи, граници на изследването

Дисертационният труд „Художественото образование през 21. век - състояние и перспективи. Съвременни тенденции в структурата на учебното съдържание (у нас и в други страни)“ изследва актуалното състояние и основни тенденции в художественото образование, разглеждат се конкретни примери на държавни документи, като изследването се развива в три стъпки: 1. Очертава се общата рамка на тенденциите и условията, които засягат художественото образование; 2. Разглежда се състоянието на художественото образование, отразено в образователните документи на страни от Света, Европейския съюз и България; 3. Правят се изводи съобразно проучените материали.

В първа глава се прави проучване за развитието на художественото образование в контекста на съвременната среда, съвременното изкуство и постмодерната ситуация. Представят се теории, концепции, понятия и методология. Разглеждат се международни документи, свързани с художественото образование. Част от тези документи са: Международната харта за правата на човека и Международната конвенция за икономическите, социалните и културните права на ООН, Стратегии за художествено образование на ЮНЕСКО, Доклад за художественото образование на Европейската комисия в Европейския съюз и други.

Във Втора глава се изследва ролята на водещите практики и опит на страните от Европейския съюз, Съединенните американски щати, Япония, Руската федерация и Обединеното кралство. Разглеждат се програмите и официални документи, приети от страните във връзка с образованието по изобразително изкуство.

В Трета глава се анализират програмите по изобразително изкуство в България и държавните образователни стандарти, свързани с тях. Засягат се тенденциите в последните две десетилетия, които са отразени в тези документи.

В Изводи са представени тенденциите в художественото образование, насочени към разгледаните примери в дисертацията в Европа и света, както и България. Засегнати са перспективите за развитието на художественото образование.

За целта на дисертацията е разработена методология, в която методите отговарят на поставените задачи. Основополагащ метод, се явяват изследванията на тенденциите в художественото образование в световен план. Прави се обща теоретична обосновка и

разглеждане на образователни документи отразяващи структурата на учебното съдържание. Водещ методологически принцип се явява систематизирането на изследваните източници за целта на дисертацията.

Настоящото изследване има за цел да проучи основни държавни документи, свързани с мястото и значението на художественото образование у нас и в други страни през 21. век.

Основните задачи на изследването са:

- Проучване на състоянието на художественото образование според учебните програми по изобразително изкуство в общообразователното училище в България, други страни от Европейския съюз и извън него.
- Проследяване на теории и концепции за съдържанието на съвременното художествено образование. Анализирани на автори и идеи.
- Анализ на системата учебни програми по изобразително изкуство по образователни етапи - начален, прогимназиален и гимназиален.
- Разкриване на основни тенденции и перспективи за бъдещо развитие на художественото образование.

Поради изключително широкия обхват на обекта на изследване в дисертацията научният труд няма амбиция за изчерпателен и подробен обзор на всички взаимовръзки свързани с художественото образование.

Интердисциплинарните рамки на заложената тема налагат изследователски подход, който се фокусира върху проучване и систематизиране на дискурси, свързани с художественото образование.

Основна информация за дисертацията са първични и вторични, засягащи източници, теоретически изследвания по темата. Използвани са трудове от различни дисциплини: теория и история на изкуството и художественото образование. ... и критическа теория, като тяхното включване е съобразено с възможността за очертаване на дисциплинарното поле на психологията на ... Критическият анализ систематизира концепции от психологията на изкуството и теорията на ...

3. Кратко изложение на дисертационния труд

Увод

Настоящият дисертационен труд е посветен на изследването на художественото образование от началото на 21. век досега в България и други страни в Европейския съюз и света. От голямо значение са водещите страни в сферата на образованието, където промените се реализират най-бързо, подобно на Скандинавските страни, Япония, Съединените американски щати и други.

Разглеждането на учебните програми в други страни е предпоставка за сравнение на добрия опит в тази област, както и възможност за използване на този опит, поставен в контекста на обучението по изобразително изкуство в България. Анализът на учебните програми отразява реалното състояние на художественото образование в общообразователното училище.

Проучването на литературата и документите по темата се свежда до ограничаване в разглеждания период от време, което ще може да даде представа за новите тенденции в художественото образование. Подбора на изследваните материали се основава на вида на документите, етапите на обучение в различните страни и вида на изучавания материал. Актуалното състояние на проучванията по темата засяга и обвързаността на развитието на художественото образование с предмета на неговото съдържание, а именно самото изкуство.

Съвременното изкуство се развива динамично, което води до извеждането на множество въпроси, свързани с това какво трябва да представлява обучението по изобразително изкуство. Съществуват публикации по темата, в които се разисква въпросът в по-широк философски смисъл за същността на художественото образование в контекста на настоящата постмодерна ситуация.

В изследването на художественото образование водещи автори са Артър Ефланд, Том Харди и други. В България Петер Цанев пише за художественото образование и промените, които се осъществяват от началото на 21. век. Посочените и други цитирани автори и техни изследвания ще представляват интерес по-нататък в дисертационния труд по отношение на тенденциите и методологическите алтернативи в художественото образование в началото на 21 век. Разглежда се и Критическата теория, която по своята същност представлява контекстуална практика, имаща за цел да постави популярната

култура в диалогична ситуация, като ангажира учениците с реални теми и реални проблеми на живота.

Първа глава

1. Художественото образование в 21. век; състояние, световни тенденции и документи

1.1. Условия на съвременната ситуация

В съвременната образователна система художественото образование заема своето място, като същевременно се променя драстично в рамките на последните десетилетия. Озовавайки се в ситуация на все по-динамични промени, то среща проблема за своята актуалност. От една страна, промените в общото образование, от друга, промените в развитието на изкуството като предмет на художественото образование, както и динамичните промени в обществото, свързани с постмодерната ситуация. Нейната характеристика е описана в редица теоретични изследвания. Според тях постмодерната ситуация, се характеризира не само с научно-техническото развитие, а същевременно и с понятията „глобализация“, „масова култура“ и „мултикултурно общество“. Демократизацията на мисли, поведение и чувства придобива основно значение. Вътрешният конфликт на новата масова публика, която вече не може да се олицетвори в изкуството на модерната епоха, вследствие на динамичното му развитие през 20. век, се замества с размиване на границата между твореца и публиката и осъзнатия плурализъм в постмодерната епоха.

Масовата култура на глобалното общество налага своя отпечатък върху ежедневието на хората, разпространявайки се чрез средствата за масова комуникация, и предлага своите продукти, артефакти, преживявания и култура, като същевременно възпитава в своята естетика. Масмедите започват активно да формират общественото мнение и вкус. Формира се и ново мислене съобразно новите условия за живот и общуване. Новата ситуация дава възможност на всеки да постави и защити мнението си в наложилата се постмодерна дискусия.

До голяма степен отвореността на света налага пазарни отношения, които диктуват свободното движение на хора и стоки. Отпадат много граници, които биха могли да спрат това движение. Във връзка с това масовото потребление на постмодерното общество става движеща сила. Потреблението се прехвърля върху ресурси като информация,

преживявания и знания. Придобива важно значение толерантността към индивидуалността в мултикултурното общество, а мултикултурният диалог се превръща в необходимост.

Още от 2008 г.¹ се създават множество инициативи, стратегии и проекти, много от които се осъществяват чрез целенасочени политики, опитващи се да реагират на повишената мобилност. Богатството от културно разнообразие превръща културата в още по-значим фактор за „межкултурното разбирателство“², а обучението в областта на културата още по-важно за съхраняване на идентичността.

Като прави компактен преглед на художественото образование в Германия, Георг Пийз³ описва едно „глокално“⁴ многообразие, което е от особено значение за обучението по изобразително изкуство. Според друг изследовател на художественото образование Гералд Баст творческата или креативната грамотност ще бъде най-важното умение през 21. век.

Създадената обстановка е сложна, преплетена от взаимосвързани фактори и условия. Влиянията на тези условия се отразяват върху науката, изкуството и в частност върху образованието по изкуство. Бързият достъп до информация налага демократизиране на модела на преподаване и ролята на преподавателя. Това предполага и промени както в съдържанието на учебния материал, така и в организацията на учебния процес.

В подкрепа на твърденията за остойностяването и задълбоченото осмисляне на предмета на изобразителното изкуство, както и от необходимостта за неговото изучаване за формирането на необходими за 21. век качества, може да се вземе предвид и

¹ 2008 - Европейската година за международен диалог. Целите са повишаване на информираността и насърчаване на културата, съхраняване на идентичността, межкултурно и междурелигиозно разбирателство.

² Доклад относно художественото образование в ЕС.

<https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2009-0093&language=BG#top>

³ Д-р Георг Пийз е професор в Института за художествено образование към Университета „Йохан Волфранг Гьоте“, Франкфурт на Майн, Германия. В сборника от статии, които събира „Художествено образование в Германия“, той представя теми, които са дискутирани в немското художествено образование през последните години и са от особено значение, тъй като са отражение на съвременни дискурсови течения в художественото образование на международно ниво.

⁴ Терминът е поставен от Георг Пийз в книгата „Art Education in Germany“, като е съчетание между „глобално“ и „локално“.

концепцията на Куниберт Беринг⁵, според която е задължително да се преподава „визуална опитност“, както и учениците да формират „сложни културни умения“.

Концепцията, че чрез изобразителното изкуство образователните връзки, културните знания и межкултурното разбирателство могат да бъдат насърчавани отвъд границите на държавите в глобализираната действителност, налага сериозната отговорност върху художественото образование.

1.2. Постмодерното критическо художествено образование

В своята статия „Основни методологически алтернативи пред развитието на съвременното художествено образование според критическите модели на постмодерната теория“ Петер Цанев очертава ясно тенденциите и методологическите алтернативи в художественото образование в началото на 21. век. На преден план е т.нар. постмодерен педагогически проект - критическата педагогика, според която художественото образование трябва да се насочи към възможността за анализиране на разнообразните съвременни форми на популярната култура, а не толкова върху каноничните образци на високото изкуство.

Според Джоан Уинк критическата педагогика е свързана с промяна. Тази промяна изисква драстична смяна на характеристиката на учебния процес. Той трябва да премине от принудителен към съвместен характер; от предаване на информация до трансформиране на такава; от инертност до дейност; от пасивност до активност. От голямо значение за преподаването през 21. век според Джоан Уинк е то да бъде учене не само за учениците. Преподавател и ученик трябва заедно да изградят общ позитивен резултат от процеса на обучение. Също така това обучение трябва да представлява интерес за учащите, в противен случай губи смисъл. Промяната и противоречията в класната стая трябва да бъдат нещо очаквано. Емоционалната обвързаност с процеса трябва да съществува, както и критичният поглед.

⁵ Доцент д-р Куниберт Беринг е член на катедрата по дидактика и художествено образование в Художествената академия в Дюселдорф; от 2007 до 2010 г. е гостуващ професор в университета в Берн; а между 2009 - 2013 г. - декан на художествения факултет по науки; гост лектор и преподавател в университетите на Ваймар и Кобленц-Ландау; има многобройни публикации, свързани с художественото образование, визуална компетентност и теми от историята на изкуството като Ренесанс и скулптура през 20. век.

Ричърд Кери⁶ изразява убеждението, че прилагането на идеите за критическата педагогика към изкуството и художественото образование дава поглед през нова „леща“ за това, как важните институции на изкуството и образованието могат да бъдат свързани, за да бъдат от полза за индивиди и социални групи.

Ключово място в критическата педагогика е умението за мислене и оспорване на възприятия и статукво. За формирането на критични качества обаче е необходимо не само да си задаваме нови въпроси, а и да се има предвид, че въпросите, които задаваме, ще определят отговорите, които получаваме.

Ролята на учителите по изобразително изкуство в критическата педагогика е свързана с това, те да могат не само да преподават изкуство, но и да обмислят самото преподаване на изкуство.

От голямо значение е възможността за анализ. В художественото образование анализирането на съвременни форми на изкуството и популярната култура трябва да излезе на преден план и да бъде не по-малко значимо от това на утвърдени от канона образци.

Критическата педагогика, особено отнесена към изучаването на визуални изкуства, е тясно свързана с понятието „визуална култура“. Изучаването на визуална култура се определя като постмодерна критическа практика.

Според Ларс Линдстрьом⁷ проучванията в образованието за визуални изкуства могат да бъдат разглеждани, като се вземат или визуалните изкуства, или образованието като отправна точка при формулирането на изследователски въпроси, избора на концептуална рамка, речник, проверки за валидност и други. Друго важно измерение е дали преподаваният предмет се определя главно по отношение на визуалната комуникация, или визуалната култура.

⁶ Ричърд Кери е автор на книгата „Критическа художествена педагогика: основи за постмодерно художествено образование“. Той изследва многостранно проблемите на критическата педагогика и в частност в аспект на художественото образование.

⁷ Ларс Линдстрьом е професор по художествено образование в Стокхолмския институт по образование, Швеция. От 1976 до 1994 г. преподава в Университетския колеж по изкуства, занаяти и дизайн. Изследванията му включват оценка на креативността на учениците във визуалните изкуства, анализ на взаимодействието и ученето в занаятчийското образование, както и проучване на извадката на опита на ангажираността на подрастващите по време на естетически и други учебни дейности. Сред неговите книги са Nordic Visual Arts Research (1998), The Cultural Context (2000) и Technology in New Perspectives (2005).

Във връзка с това може да се посочи терминът „визуална култура“, използван за първи път през 1983 г. от Светлана Алперс, който се определя от Розалинд Краус и Хал Фостър в средата на 90-те години като описание на част от социалния свят, опосредстван от потребителски образи и визуални технологии и в същото време като интердисциплинарна академична рубрика.

Петер Цанев посочва, че Пол Дънкъм защитава идеята за преместване на фокуса на художественото образование върху изучаването на визуална култура, разглежда я като опит да се теоретизира визуалното като част от една обща теория на комуникациите, а не като специализирана дейност. Според него подобен подход става възможен, когато по-старото модернистично разграничение между високо и популярно изкуство се размива както на нивото на произведенията, така и на нивото на тяхното възприемане.

В постмодерните дискусии изкуството се представя като форма на „културна продукция“, която е зависима от културните състояния. С преместването на акцента към социалните и културните теми се извежда идеята, че основна роля на учителя е да анализира изкуството в културен контекст.

По проблемите на съвременното художествено образование работи и Том Харди, който търси възможностите за активизиране и обновление на образованието по изкуство в перспективата на постмодерността. Той смята, че за учителя по изкуство конструктивният постмодернизъм е далече от вероятността да застрашава традицията, а по-скоро е възможност за либерализиране на предмета и интеграцията му в цялостна обединена училищна системна програма, свързвайки знанието, умението за учене, международните общности и житейския опит чрез модела на художника като сътрудник.

1.3. Постмодерните дискусии за художественото образование

През последните две десетилетия дискусиите и форумите за обсъждане на проблеми, свързани с художественото образование, стават особено актуални. Това си проличава и в издаваната литература по темата. Обемните издания на автор или колектив преминават в сборници и колекции, включващи отделни статии или разработки. Мултикултурността се отразява и тук, като до голяма степен водещи авторитети стават организации на международно ниво, които имат сътрудници от целия свят. От всичко изглежда, че мултикултурният диалог е водеща ценност за обективността на изложените твърдения.

Големият обем от информация изисква тази максимална обективност в изложението. Също така и проблемният социален характер на обучението по изобразително изкуство, който разглежда всеобхватен арсенал от теми, за които обективността е необходимост.

Още през 2006 г. Том Харди споменава за дебата, който се налага за обсъждане на проблемите на художественото образование. Според него много модерни течения в изкуството са били подложени на сериозна критика и това е част от утвърждаването на всяко едно от тях. Относно превръщането на изкуството в „слуга на социално-политическата програма“ според Харди този аргумент няма достатъчна стабилност поради факта, че историята на изкуството доказва важното място на произведенията на Пикасо, Грос и Дикс например, които са политически и социално повлияни. Изводът на автора е, че все пак има необходимост от дебат относно ценностите в популярните образи отново, след изчерпването му при поп арта.

Така, от една страна, художественото образование е в диалогична ситуация с постмодерното изкуство и от друга страна, е в диалог с идеята за своето състояние „на кръстопът“.

„Една дискусия“ на Ник Стенли и Сарат Махарадж⁸ типично в естетиката на постмодернизма е изградена на базата на диалог между двамата. Този реален диалог е на основата на комуникацията им, свързана с предишна конференция. Въпросът, който се разглежда, е краят на „критичното убежище“⁹, дефиниция, която представя училищното образование по изобразително изкуство.

Докато в началото на века инерцията на опровергаващата критика и съмнение относно постмодерността е активна, то в момента установеното уважение към диалога и различната гледна точка излиза на преден план.

През 2016 г. във Виена се осъществява международна конференция на тема „Обучението по изкуство и дизайн във време на промяна“. Широкоспектърно се разглеждат въпроси, свързани с художественото образование от специалисти от целия

⁸ Sarat Maharaj е професор по визуални изкуства и системи на знанието в Лундския университет. Преди това е преподавал в Университета „Хумболт“ в Берлин, ко-куратор на Documenta 11, 2002. Изследванията и публикациите му обхващат културния превод и визуалното изкуство като производство на знания.

⁹ „Критическо/Критично убежище“ - има се предвид постмодерното училище в гимназиален етап и идеологиите, които се възпитават в него. То обаче се променя съобразно новите поколения и техните характеристики.

свят. Според организаторите на форума днес сме изправени пред толкова неочаквани и радикално нови житейски условия и условия на труд, че сме принудени да мислим отново как художественото образование може да отговори. Симпозиумът е организиран като регионална конференция на Международното общество за образованието чрез изкуство (InSEA)¹⁰ в Университета за приложни изкуства във Виена, като има за цел да се подкрепят и дискутират различни национални и международни образователни подходи за художествено образование в межкултурен диалог.

В рамките на конференцията във Виена се представя проектът „Обща европейска референтна рамка за визуална грамотност (CEFR_VL): Резултати и перспективи“¹¹.

Визуалната грамотност според авторите на проекта се разбира като поле от компетенции за отразяване, разбиране и създаване на съобщения. Визуалната грамотност се разглежда като даденост за всяко критично и самоопределено културно участие на индивида и поради това може да се разбира като решаващо изискване също за политическо участие.

В книгата си „Художественото образование в Германия“ (2016 г.) Георг Пийз споменава мотивациите за публикуването ѝ напълно в духа на времето, като определя изданието като „първи старт в дискурса на немското художествено образование на английски език“. Към необходимостта от дискусия Пийз добавя, че от не по-малко значение е документирането на съвременните дискурсови течения в художественото образование.

¹⁰ InSEA - Международното общество за образование чрез изкуство (International Society for Education through Art) е неправителствена организация, свързана с Организацията на ООН за образование, наука и култура (ЮНЕСКО). InSEA е създадена през 1954 г. и е юридически учредена организация с нестопанска цел, чиято цел е да се застъпва за образование чрез визуални изкуства. Членство в организацията получават професионални организации по изобразително изкуство, академични институции и изследователи в художественото образование; преподаватели по изкуство от различни нива и видове образование; музейни и обществени преподаватели, художници, дизайнери и други, посветени на застъпничество, работа в мрежа и партньорства, които повишават нивото на образованието по визуални изкуства.

¹¹ Проект „Обща европейска референтна рамка за визуална грамотност“ (CEFR_VL), част от специалистите, които работят по него, са: Франц Билмайер (Mozarteum University Salzburg, AT), Карл-Петер Бушкюле (Justus Liebig University Giessen, DE), Кристиан Херт (École Supérieure du Professorat et de l'Éducation, FR), Андреа Корпати, Габриела Патаки (Университет ELTE), HU, Ернст Вагнер (Академия за изящни изкуства Мюнхен, DE).

1.4. Тенденциите в обучението по изобразително изкуство

От началото на 21. век са минали две десетилетия. Това, от една страна, е кратък период от време, но от друга, достатъчно, че да се забележат някои характеристики на концепциите за преподаване на изобразително изкуство.

До голяма степен ключовите понятия като диалог, процес, взаимосвързани явления, мултикултурност определят посоката, в която художественото образование се развива.

Критичното мислене вече е установило мястото си в постмодерните виждания, като тенденцията е то да се превърне в общоприета ценност и действително да реформира преподавателската дейност.

Според Стюарт Макдоналд¹², ако съвременното изкуство и образованието, свързано с него, всъщност е процес, а не предмет, то тогава трябва да включва както публиката, така и артистите в създаването на смисъл и значение. Трябва да се осъществи диалог с нова възприемчивост, нова креативност, които не са „единствената грижа на авангарда“. Това е пътят, чрез който ще се избегнат и реакционният модернизъм¹³ и постмодернизъмът.

Според автора имаме нужда от нови начини на мислене, на описване на нещата около нас, на ново планиране, нови теми, които се интегрират и проникват, и вдъхновяват, нови форми на проучване и развитие. Повече от всичко - нова посока, която не заменя едно общоприето с друго, а нова форма на креативност, чиито контекст е изцяло със съвременен характер.

За Том Харди постмодерният подход в художественото образование допринася за известна свобода в процеса на преподаване. Изискванията към учениците трябва да бъдат свързани с поставянето на работите им в контекста на съвременната ценностна система, която отхвърля стандартното схващане за ред. Това обаче е трудно постижимо с оглед на факта, че в образователната система има правила и следователно има нужда от „напасване“. Тенденцията за търсене на промяна също е ясно изразена.

¹² Стюарт Макдоналд учи изобразително изкуство в училището по изкуствата „Грейс“, Абърдийн, а по-късно завършва и докторска степен. Той е директор на Националния център за архитектура и дизайн в Шотландия, водещ специалист на страната в областта на дизайна. Редактор на издадената книга „Шотландска архитектура“ 2000 - 2002. Почетен сътрудник на Кралския институт на британските архитекти.

¹³ От английски език „reactionary modernism“.

Успоредно с това според Харди се забелязва и тенденцията „учителите да играят на сигурно с примери от традиционно приетия канон от артисти и произведения“, което говори за следване на установения модел за „ортодоксален подход“¹⁴ към процеса на обучение.

По друг начин Денис Ърл Фер вижда ролята на учителя в този процес: „(Постмодерните учители по изкуство) ... виждат своята задача като сливане на техните знания с тези на ученика, така че и двете страни да постигнат заедно постижение.“¹⁵

Практиката в постмодерната ситуация позволява включване на дискурс или беседа с лични разкази от учениците. Съ-конструктивистката концепция за „артистът-колаборатор“ (с равноправни взаимоотношения между ученици и учители) „гради пътя за учебна програма, която цели нещо по-голямо от просто партньорство“¹⁶.

В тази обстановка на мултикултурност е от голямо значение изучаването на визуална култура в художественото образование „за да се помогне на учениците да придобият гражданска грамотност, глобална осведоменост и межкултурни умения“¹⁷.

Трудните и „объркващи въпроси“ е необходимо да се изясняват чрез дейности в класната стая, проучвания, дискусии и критика, като същевременно се насърчават поемането на риск и проучването. Педагогиката, която включва всичко това, ще изисква учениците да мислят независимо и да изразяват мнението си. Според Канди Тонг целите на този подход включват развиване на съпричастност и взаимно разбиране между различните расови групи и етноси и създаване на социално сплотена и приобщаваща класна стая.

Глобалната крос-култура¹⁸ е един от съществените фактори, който оказва влияние върху тенденциите през 21. век в образованието по изкуство. На международния конгрес във Виена InSEA изразяват позицията, че светът е доминиран от базирана на знанието

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Denis Earl Fehr, Clutching the Lectern or Shouting from the Back of the Hall? Arts Education Policy Review 98, 4, p. 27.

¹⁶ Пак там.

¹⁷ Министерство на образованието, Сингапур, 2016.

¹⁸ „Cross-culture“: крос-културата включва две или повече различни култури, техните идеи и обичаи; <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cross-cultural>

глобална икономика, която се ръководи от консуматорството, технологиите, многообразието и поляризацията, както и насилствените разногласия и големите различия между и сред хората и общностите.

Погледът е обърнат изцяло към нуждите на обществата, зависещи от сложните настъпващи промени. Обучението по изкуство има роля, чиято цел е изграждането на умения за ориентиране, общуване и развитие.

Според организацията 21. век е въведен в посттехнологичен свят и изкуствата трябва да отговорят разумно, за да подготвят учениците да успеят в тази променяща се глобална общност, където огромната част от информацията се предава от визуални медии.

В този смисъл може да се спомене терминът 21st century skills (уменията на 21. век)¹⁹.

1.5. Основни документи и политики, свързани с художественото образование в световен план

Документите и политиките, отнасящи се към художественото образование в световен план, имат значение във връзка с тенденциите, които те показват, и промените, които на практика се получават.

Художественото образование е част от образователния процес. В по-общ смисъл, целенасоченият образователен процес способства за изграждане на ума, характера и получаването на знания. Образованието като цел и продукт на този процес е от основно значение за изграждането на личността и „трябва да е насочено към пълното развитие на възможностите на всеки човек“ (ICESCR, Article 13.1).

Всеобща декларация за правата на човека, ООН

Разглеждайки темата, е необходимо да се предостави поглед върху документите, показващи важността на образованието, като неизменно човешко право.

¹⁹ Терминът „уменията на 21. век“ се отнася до широк набор от знания, умения, работни навици и черти на характера, за които се приема от преподаватели, училищни реформатори, преподаватели в колежи, работодатели и други, че са критично важни за успеха в съвременния свят, особено в колегиални програми и съвременни кариери и работни места. Най-общо казано, уменията на 21. век могат да се прилагат във всички учебни области и във всички образователни, кариерни и граждански условия през целия живот на ученика.

В световен план документите, които носят достатъчна легитимност, за да бъдат от международно значение, са свързани с организацията, чиято основна цел е мироопазването и зачитането на човешките права - ООН (Организация на обединените нации).

Образованието заема важно място в Декларацията. В съвременната ситуация, повече от седемдесет години по-късно, въпросът за образованието остава актуален. Развитието на всеки човек би било непълноценно, без правото да получи необходимото за себе си образование.

Международен пакт за икономически, социални и културни права

Този документ на ООН се разглежда през 1966 г. и влиза в сила от януари 1976 година.

Във връзка с образованието и културата са чл. 13, 14 и 15 и техните алинеи.

ЮНЕСКО и документите на организацията, свързани с художественото образование

ЮНЕСКО е организация на ООН за образование, наука и култура. Стремещт на организацията е да изгради мир чрез международно сътрудничество в областта на образованието, науката и културата.

Целите на ЮНЕСКО са свързани с повишаване на достъпа до качествено образование и разработване на образователни инструменти, стратегии и проекти, които да съдействат за глобално гражданско свободно общество.

„Стратегии за художествено образование на ЮНЕСКО“, 2006 г. (Road map for art education)

Този документ представя по структуриран начин Първата световна конференция на ЮНЕСКО - „Стратегии за художествено образование“ - Изграждане на творчески възможности за 21. век. Документът наистина е един своеобразен „пътеводител“ на визията за художественото образование и има за цел да проучи ролята на художественото образование за задоволяване на потребността от творчество и културната осведоменост през 21. век. Поставя акцент върху стратегиите, необходими за въвеждане или насърчаване на художественото образование в учебната среда. Значима функция също е

да обърне внимание към предмета на своето изследване и да съдейства за подобряване на качеството на образованието по изкуство.

ЮНЕСКО „Програмата от Сеул: Цели за развитие на образованието по изкуства“, 2010 г. (Seoul agenda)

Втората световна конференция на ЮНЕСКО, с повече от 650 делегати и експерти в областта на художественото образование от 95 страни, е документирана, като документът с целите от Сеул е основен резултат от тази конференция за художествено образование, проведена в Република Корея. ЮНЕСКО посочват, че целите за тази конференция се подготвят година по-рано, така че всички материали да са получили одобрение и да са доказани като достоверност и експертна оценка.

InSEA Конституция

От самото начало членовете на InSEA възприемат идеята, че образованието по изкуство е инструмент за преобразуване на обществото. Те активно се застъпват за изкуствата във и чрез образованието, като играят важна роля в дискусиите на ЮНЕСКО, особено в началото на 21. век.

Конституцията на организацията е официален документ, в който се посочва и изрично подчертава относно цитирането ѝ това важно партньорство: „InSEA е международна неправителствена световна организация за образование чрез изкуство, в консултация с ЮНЕСКО“.

Харта на основните права на Европейския съюз

Хартата на основните права на Европейския съюз е приета през декември 2000 г. в Ница от неговите основни ръководни органи - Европейския парламент, Съвета и Комисията. По-късно, през декември 2009 г., Хартата става задължителна за Европейския съюз, когато Договорът от Лисабон влиза в сила. В настоящия момент Хартата на основните права на Европейския съюз има правната стойност на договорите от Европейския съюз.

Резолюция на Европейския парламент от 24 март 2009 г. относно художественото образование в Европейския съюз (2008/2226(INI))

Европейският парламент взема предвид редица документи, препоръки, решения, доклади относно ключовите умения за обучение през целия живот, Европейската програма за култура в глобализиращия се свят, доклада на Комисията по култура и образование и т.н. Има се предвид и девиза „Единство в многообразието“ на Европейския съюз и възможността той да признае общата си история и че това може да се постигне чрез историята на европейското изкуство поради присъщия му универсален характер.

Конституция на Република България

Конституцията е основният закон на държавата, т.е. това е върховният закон и другите закони не могат да бъдат в противоречие с нейните установени норми. Конституцията се произнася юридически с най-висока сила по основните ценности и по основните принципи за упражняването на властта в държавата.

В българската Конституция се определят правата на българските граждани и по отношение на образованието. В чл. 79 се посочва: „Гражданите имат право на образование. Образованието е светско, с демократически и прогресивен дух. Основното образование е задължително и безплатно“.

Утвърждава се и правото на различните етноси да учат на своя майчин език, както и да развиват националната си култура.

Правото на образование се осигурява чрез училища, учебно-възпитателни институти и университети.

Закон за предучилищното и училищното образование на Република България

Специално внимание е необходимо да се обърне на Закона за предучилищното и училищното образование, който е обнародван в ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., и влиза в сила от 1.08.2016 г., тъй като в него се уреждат конкретно въпросите за предучилищното и училищното образование и най-общо и въпросите, които се отнасят за художественото образование. Образованието се определя като процес, който включва обучение, възпитание и социализация. Законът е основен документ в България, в който образованието се определя за национален приоритет (глава първа, раздел II, чл. 3, ал. 1). Неговата реализация се осъществява в съответствие с принципите, заложен в чл. 3, ал. 2 (глава първа, раздел II). Всички тези документи са основа за изграждане на учебните програми, които са въпрос на държавна политика.

Втора глава

2. Художественото образование в държави от Европейския съюз и други страни в Европа и света

2.1. Съединени американски щати

Образователната система в Съединените американски щати има свои характерни особености, свързани с щатския федерализъм и управление. Вследствие на това държавните образователни стандарти изобщо, както и в частност за изкуства (National Core Arts Standards), са представени във вид на изключително гъвкава и демократична система, като механизмът на тази система предлага на всеки щат индивидуално да прецени дали да включи тези стандарти в учебната си програма.

Последните образователни стандарти по изкуства²⁰ в Съединените американски щати се публикуват през 2014 г., като в следващите пет години се разглеждат за одобрение от всеки щат поотделно. Те са избираеми по своя характер и могат да бъдат приети напълно, частично или отхвърлени. За да станат задължителни тези стандарти и за да могат да се използват в училищата или в конкретна област, всеки щат трябва да приеме или адаптира стандартите чрез официален регулаторен процес. Всеки щат определя необходимото време за разглеждане, проверка и прием на документа, като представя график за това, за да могат Националните образователни стандарти по изкуства да отговарят на нуждите на учителите по изкуства и образователните закони в съответния щат.

Според проучване на Националната коалиция за създаване на образователните стандарти за изкуства статутът на стандартите за изкуства през 2018 г. показва, че двадесет и седем щата са приели или са включили стандарти за изкуство в една или повече художествени дисциплини. В допълнение, показва се, че много щати признават новата

²⁰ В Съединените американски щати стандартите за изкуства включват: танци, медийни изкуства, музика, театър и визуални изкуства. Медийните изкуства като жанр включват всички произведения на изкуството, които използват медии и технологии за комуникация - например: нет-арт или уеб-арт, медийни инсталации.

форма на изкуство - медийни изкуства, чрез приемане на стандарти за образование в медийни изкуства като част от техните ревизионни процеси²¹.

Преразглеждането на стандартите от отделните щати е процес, който е възможност за диалог и комуникация. Поставя се въпросът какво означава достъпът до висококачествено образование в областта на изкуствата и защо това е така важно.

В публикувания отчет на Националната коалиция за образователни стандарти по изкуства²² се определя създаването на самите национални образователни стандарти за изкуства, като причина за „дълбоки и смислени разговори“ между повече от 130 преподаватели по изкуства и 6000 рецензенти, участвали в създаването им. Допълва се, че публикуването на тези избираеми стандарти може да създаде не само „богат“ диалог между специалистите, а и сред широката общественост относно достъпа и необходимостта от образованието по изкуства, за „осигуряване на художествена грамотност за всички“.

Определението „национални“ в контекста на тези стандарти означава, че членовете на ревизионния екип и авторите им са представители на региони от цялата страна, както и че тези нови стандарти са създадени в партньорство с всички щати, Държавния департамент по образование, директорите по художествено образование на местно и национално ниво. Според публикацията на Националната коалиция за образователни стандарти по изкуства се наблюдава интерес от отделните щати към приемане на общовалидни образователни стандарти по изкуства, като това се осмисля от факта, че по време на разработването на новите Национални образователни стандарти по изкуства са проучени нуждите и спецификите на щатите локално.

2.2. Япония

Образованието по изобразително изкуство се разглежда основно на базата на публикации на Министерството на образованието, културата, спорта, науката и

²¹ Публикация на Националната коалиция за образователни стандарти по изкуства: https://www.nationalartsstandards.org/sites/default/files/NCAS-StateReport_2019_digital-FINAL.pdf

²² Пак там.

технологиите в Япония (MEXT²³), както и на статии и проучвания, свързани с художественото образование в страната. Целите и съдържанието на предмета „Изобразително изкуство“, формулиран като „Изкуство и занаяти“ в японската образователна система, са част от задължителните учебни часове в Япония. Националните образователни стандарти²⁴, създадени от Министерството на образованието, културата, спорта, науката и технологиите, са представени за всички учебни дисциплини, включително изкуство и занаяти, като обширна рамка за всяко училище. Те имат за цел да осигурят фиксиран стандарт на обучение в цялата страна, като същевременно се дава известна свобода на училищата индивидуално да организират учебната си програма.

Характерно за образователните стандарти в Япония е цялостният и интегрален подход към изучаваните дисциплини и поставените ясни цели, които да намерят място в учебните програми. Водеща концепция е предоставянето на разнообразие от възможности за учене през целия живот, която се популяризира в стандартите след 1998 г., като образованието се превръща в национална инвестиционна стратегия за развитие.

Националните образователни стандарти се преразглеждат през период от десет години, настоящите са актуализирани през 2008 и 2009 г.²⁵, като в тях е отразена промяна относно необходимостта учениците да формират „компетентност“.

Според документа е необходимо да се подобрява учебното съдържание и да се увеличава броят на часовете, за да могат децата да придобият основни знания и умения, да се насърчава способността да мислят, да вземат решения и да изразяват себе си, да решават проблеми, като използват придобитите знания и умения, да развиват мотивация за учене и да се насърчава формирането на „добрите“ навици. Допълва се, че за да се разширят възможностите за учене през целия живот, е необходимо да се осигурят различни възможности за обучение чрез училищно, социално (извън училищно) и домашно образование.

²³ Абривиатурата MEXT е съкратена от английски език: „Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology“ и е използвана в официалния сайт на Министерството на образованието, културата, спорта, науката и технологиите в Япония <https://www.mext.go.jp/en/>.

²⁴ National Curriculum Standards, Japan <http://www.mext.go.jp/en/about/publication/index.htm>.

²⁵ Курсовете за обучение за началните и прогимназиалните училища са ревизирани през март 2008 г., а тези за средните училища и училищата за образование със специални нужди - през март 2009 година. През 2020 г. предстои стандартите да бъдат преразгледани отново.

От ноември 2014 г. Централния съвет по образование в Япония обсъжда преразглеждане на Националните образователни стандарти, за да бъдат подходящи за нова ера в образованието с цел да се реализира „учебна програма, отворена за обществото“, като се търси идентифициране на компетенции, които ще се изискват в бъдеще. Съветът работи по прилагането на проактивни, интерактивни и задълбочени подходи на учене (подобряване на часовете от гледна точка на активното учене), преценка на учебните предмети, подобряване на учебната програма, както и по оценяването в обучението.

2.3. Руска федерация

Предметът „Изобразително изкуство“ е задължителна учебна дисциплина в общообразователния учебен план в училищата в Руската федерация. Програмата по предмета е създадена в съответствие с изискванията на Федералния държавен образователен стандарт за общо образование по нива: основно и средно образование. Основната цел на програмата е формирането на художествената култура на учениците като неразделна част от духовната култура, която се осъществява чрез формирането на художественото мислене, развитие на наблюдението и въображението и способността за самостоятелна художествена и творческа дейност. Програмата включва всички основни раздели в съответствие с изискванията на стандарта за програмата на отделните учебни предмети.

Федералният държавен образователен стандарт е в сила от 2009 г., като след това е редактиран през 2015 година.

2.4. Обединено кралство

Обучението по изобразително изкуство в Обединеното кралство е включено в задължителното образование, като в учебната програма предметът е формулиран „Изкуство и дизайн“. През септември 2013 г. националните програми за обучение по изкуство и дизайн за ключови етапи 1 и 2 променят статута си, като вече не са задължителни. Училищата имат възможност свободно да разработят свои собствени учебни програми за изкуство и дизайн, които най-добре да отговарят на нуждите на техните ученици и не са законово задължени да се съобразяват с примерните програми.

„Изкуство и дизайн“ остава задължителен учебен предмет в националния учебен план на ключови етапи от 1 до 3. Програмите за обучение по изкуство и дизайн на ключови етапи 1 и 2 са описани на целево ниво, като остават достъпни.

Обединеното кралство е държава, в която след началото на века се издават публикации, свързани със състоянието и развитието на художественото образование, поради което не изглежда изненадваща осъществената реформа през 2014 година.

Министерството на образованието в Обединеното кралство представя като общодостъпна Националната учебна програма, която определя целите и задачите, които предметът „Изкуство и дизайн“ съдържа.

2.5. Анализ на програмите по изобразително изкуство на държави от Европейския съюз

2.5.1. Австрия

В Австрия художественото образование в общообразователното училище е задължително, като използваното наименование на предмета е „Визуални изкуства“.

Училищното образование е задължително за девет години и започва на 6-годишна възраст²⁶. Основното общообразователно училище е задължително за ученици на възраст между 6 и 10 години, които аналогично са от 1. до 4. клас. „По-ниското“ средно ниво на обучение (прогимназия) включва обучение в класовете от 5. до 8. Средните училища след 9. клас имат възможност да направят и определят сами своето учебно планиране.

Държавните образователни стандарти по „визуални изкуства“ са дефинирани в две части: предметна област и съдържателни материали²⁷.

Предметните области са дефиниции на аспектите или използваните медии на всяка от художествените дисциплини²⁸ и могат да бъдат изучавани от началното образователно ниво. Темите за визуалните изкуства са представени в три категории: „визуални изкуства“, „визуални медии“ и „екологичен дизайн и ежедневна естетика“.

²⁶ https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/austria_en

²⁷ Име на използвания документ: Bildungsstandards (Образователни стандарти), година на приемане: 2004.

²⁸ В Австрия предметът „Визуални изкуства“ е включен в образователните стандарти, заедно с предмета „Музика“, като за всяка от дисциплините има отделни характеристики на изискванията.

Съдържателните материали са описание на видовете опит с изкуство, които учениците трябва да имат, различните нива на степен и способностите и уменията, които трябва да развиват чрез тях. Материалите за съдържание за по-ранните класове подчертават важността на обучението на учениците във визуални изкуства и музика чрез насърчаване към игра, експериментиране и импровизация. В горните класове на основното образование се набляга повече на задълбочаването на знанията на учениците в дисциплините: творчески умения и умения за изпълнение, както и способността да анализират и интерпретират творбите на по-дълбоки нива.

2.5.2. Финландия

Образователните стандарти за „Визуално изкуство“ се публикуват като част от Националната основна учебна програма. Значението и целта на този документ са описани от Финландския национален съвет за образование в изложението му. Определят се целите и основното съдържание на междукulturни теми, предмети и предметни групи, предназначени за получаване на задължително образование, както е посочено в Закона за основното образование, като не се включва предучилищното образование. Националната основна учебна програма представлява регламент, въз основа на който училищата или институциите, осигуряващи образование, ще вземат решения съобразно учебната програма²⁹.

Финландският национален съвет за образование уточнява, че има девет форми на изкуството, които трябва да имат цели и основни учебни програми, включително музика, литературни изкуства, танци, сценични изкуства (цирк и театър), визуално изкуство (архитектура, аудио-визуално изкуство, визуални изкуства) и занаяти. Въпреки това националните основни учебни програми предлагат самостоятелни стандарти само за три от тези области: визуални изкуства, музика и занаяти.

Разглеждайки стандартите за „Визуално изкуство“, представени в Националната основна учебна програма, се откриват междудисциплинарни връзки и препратки към разнообразни форми на изкуството, съществуващи в рамките и стандартите на други дисциплини. (Например: Естетиката на околната среда, архитектурата и дизайна е

²⁹ Наименование на документа: „National Core Curriculum for Basic Education“, 2004 година.

многокомпонентна категория в документа за визуално изкуство, както и изучаването на медийно изкуство и визуална комуникация, които също са включени в тези стандарти.)

В изявлението на Финландския национален съвет за образование в областта на изкуствата се твърди, че „в основата си образованието в областта на изкуствата е целево ориентирано, последователно градиращо от едно ниво на друго. Учи децата на умения, като самоизразяване и способности, необходими за професионално, политехническо и университетско образование в избрана от тях форма на изкуство“. Участието в процеса на обучение е доброволно, като базисното образование в областта на изкуството се осигурява в часовете по визуално изкуство в училищата по изобразително изкуство и занаяти, както и в други институти, публични и частни, които получават правителствени субсидии.

2.5.3. Швеция

Учебната програма по „Изкуство“³⁰ в Швеция е част от общата национална програма³¹. Обучението по изкуства се включва като учебна програма в общия документ за учебните програми по всички учебни дисциплини: „Учебна програма за задължителните училищни, предучилищни паралелки и образование в училищна възраст“. Тези учебни програми се придържат към една и съща обща структура, която е приложена.

Учебната програма за дисциплината „Изкуство“ се въвежда с изложение на една страница за целите на преподаването за тази дисциплина, като най-общо се определя смисълът и значението на обучението по този предмет.

Националният документ за учебни програми се занимава с целите на преподаването и обучението в дисциплината отделно, но се правят и връзки с други предмети, например „Занаяти“, където в целите на обучение има сходство. Всички цели се

³⁰ В Швеция учебният предмет „Изкуство“, посочен в учебната програма на официалния сайт на Министерството на образованието, във варианта на документа на английски език е въведен „Art“ и е еквивалентен на предмета „Изобразително изкуство“ в България.

³¹ Разглежданият документ е: „Учебна програма за задължителните училищни, предучилищни паралелки и образование в училищна възраст“, приета през 2011 г. и преработена през 2018 година (Curriculum for the compulsory school, preschool class and school-age educate.)

отнасят до важноста на създаването и интерпретацията на изкуствата, като се използват, като изразни средства и комуникация, както и за използването на различни инструменти и техники за творческа продукция. Подчертава се разбирането за значението на историческия и културния контекст в ученическия анализ и интерпретация на изкуството, както и концептуалната линия за формиране на умения за „учене през целия живот“³².

2.5.4. Естония

Художественото образование в Естония се представя като част от образователната система в страната чрез документите, представени от Министерството на образованието³³. Те включват Национални образователни стандарти³⁴ и учебна програма и влизат в сила през 2011 г., като са редактирани през 2014 г. с „Регламент на правителството на Републиката“.

Задължителното образование в Естония се провежда в няколко етапа на обучение в основните училища, като за гимназиалното образование са представени програми, но те са със съдържание, извън задължителния минимум.

Документът „Национална учебна програма за основните училища“ представя в общ план целите на образованието в Естония, като се поставят и определени рамки на процеса, които да насочват към изпълнението на целите на практика. Формално документът се разделя на три глави.

Концепцията за учене в Националната учебна програма за основните училища е в придобиване на необходимите знания, умения, опит, ценности и нагласи, справяне в ежедневието, физическа, умствена и социална среда. Ученикът е активен участник в процеса на обучение, който в зависимост от своите способности участва в определянето на целите на обучение, учи самостоятелно и в група, анализира и управлява своите изследвания и проучвания. Образованието в смисъла на Националната учебна програма се разбира като оформяне на ученика на връзка с околния свят, като за осъществяването му е

³² https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/sweden_en

³³ Официална интернет страница на Министерството на образованието в Естония: <https://www.hm.ee/en/national-curricula-2014?fbclid=IwAR3W2qvPUfLDBSqVJ1OZJyiNxFU3PTC0uVjlmdxZ4YjJzD9cd6jOvYakHYo>.

³⁴ GOVERNMENT OF THE REPUBLIC REGULATION National curriculum for basic schools.

необходимо да се използват „съвременни и разнообразни методи, средства и техники за обучение (включително устни и писмени текстове, аудио- и визуални ресурси за изучаване, активни методи на обучение, екскурзии, обучение на открито и в музеи и др.).

2.5.5. Франция

Задължителното образование във Франция е от 6 до 16-годишна възраст на учениците, като във френската образователна система то се разпределя на етапи. Тези етапи се наричат в програмата „цикли“, като от 6 до 9-годишна възраст е втори, от 9 до 12 - трети, и четвърти - от 12 до 15-годишна възраст на учениците³⁵. След това те продължават образованието си в професионални, профилирани или общообразователни гимназии и лицеи. Основното образование се разпределя във втори цикъл на обучение и първата половина от трети. Така след 11-годишна възраст учениците са завършили основното си образование и имат възможност да сменят училището си.

Програмите за всички дисциплини и общите цели на образованието по етапи („цикли“) се представят в общ документ: „Програми за образователни етапи 2, 3, 4“³⁶, който влиза в сила след ноември 2015 година.

В общите цели за образователен етап 2 се посочва, че учениците са различни помежду си и имат нужда да се развиват прогресивно освен в група и със собствено темпо. Паралелното изграждане на знания и „автоматизация“³⁷ е също характерно за втори етап. Разбирането е от съществено значение за развитието на солидни знания, които учениците могат да „реинвестират“³⁸ и автоматизират в определени умения. Според програмата това е начинът да се освободят познавателни ресурси, така че учениците да имат достъп към по-сложни операции и до разбиране какво правят и защо го правят.

Артикулирането между конкретното и абстрактното също намира отражение в документа. Наблюдение на заобикалящата среда и действия като манипулация и експеримент водят до извеждане на представи във вид на рисунки, изображения, диаграми

³⁵ https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/france_en

³⁶ „Programmes pour les cycles 2, 3, 4“ <https://www.education.gouv.fr/au-bo-special-du-26-novembre-2015-programmes-d-enseignement-de-l-ecole-elementaire-et-du-college-3737>

³⁷ Programmes pour les cycles 2, 3, 4, p. 4.

³⁸ Пак там.

(„аналогови“) или чрез числа и понятия („абстрактна символика“). Според документа „връзката между практическото запознаване и идейна разработка тепърва ще се изгражда и реконструира в двете посоки“³⁹. Във втори цикъл интуитивното знание все още е централно. Извън училище, в техните семейства или другаде децата придобиват знания в много области: социални (правила, конвенции, употреби), физически (познаване на тялото, движенията), устен език и култура. Тези знания преди преподаването, придобити косвено, се използват като основи на обучението. Те са в основата на ситуациите за осъзнаване, където ученикът започва да разбира какво би могъл да направи, без да мисли и къде да използва интуитивното си знание като ресурс за наблюдение и оценка на собствените си действия (например преценява дали дадена вербална форма е правилна, възприема количество, разсъждава логично).

2.5.6. Германия

В общите цели на документа, представен на официалната интернет страница на Министерството на културата в Германия⁴⁰, се определя ролята на основното училище в страната, която е: „да води учениците си от по-ориентирани форми на обучение на предучилищно ниво до по-систематичните форми на училищно обучение, а също и за ориентиране на формата и съдържанието на учебните програми към различните изисквания и възможности за обучение на отделните ученици“⁴¹.

През юни 2015 г. се провежда регулярно конференция на министрите на образованието и културата по области (Kultusministerkonferenz - КМК), които определят „Препоръки за работата в началното училище“ („Empfehlungen zur Arbeit in der Grundschule“), които, от своя страна, предполагат „преустройство и реорганизация“⁴². Според препоръките задачата на основното училище е да даде възможност за основно училищно образование в обща образователна програма за всички деца. Целта е да придобиват и разширяват основни и адаптивни компетенции. Те включват преди всичко ключови компетентности по четене и писане, както и математика, които формират основа и за всички други образователни области в основното училище, както и за учене през

³⁹ Пак там.

⁴⁰ The Educational System in the Federal Republic of Germany 2016/2017

⁴¹ The Educational System in the Federal Republic of Germany 2016/2017, p. 105

⁴² The Educational System in the Federal Republic of Germany 2016/2017, p. 105.

целия живот. Основните училища носят отговорността да се съобразят с учениците си чрез индивидуализирани и диференцирани уроци, ориентирани към учебното им ниво. Решения относно съдържанието и дидактиката, както и определенията по отношение на насочените методи, социални форми, начини на работа и формати на задачи, се вземат от преподавателския екип въз основа на индивидуалните помещения и нуждите на учащите⁴³.

Образователният федерализъм в Германия предполага, че всяка федерална област в страната независимо изготвя учебната си програма и се контролира на местно ниво. Това означава, че планирането на училищното развитие е задача на органите за поддържане на местната власт, които идентифицират необходимия училищен капацитет и определят местоположението на училищата. Плановите на всяка от местните власти трябва да бъдат изготвени въз основа на взаимни консултации и одобрени от ръководните органи на училищата, в повечето случаи и от Министерството на образованието и културните въпроси.

Трета глава

3. Художественото образование в общообразователното училище в България през 21. век

Образованието по „Изобразително изкуство“ е част от общото задължително образование на учениците. То е разпределено в нива на обучение съобразно възрастта на учениците. Тези нива представляват етапи на обучение, които са част от степенята на образование, която учениците получават и са разпределени по следния начин:

Основно образование:

- Начален етап на обучение: включва учениците от 1. до 4. клас, като тяхната възраст аналогично е от 7⁴⁴ до 10-годишна възраст;
- Прогимназиален етап на обучение: включва учениците от 5. до 7. клас и възрастта им е аналогично между 10 и 14-годишна възраст.

⁴³ Учениците в началното училище имат между 20 и 29 часа седмично, като всеки учебен час е с продължителност 45 минути. Уроците обикновено се провеждат сутрин, до шест часа на ден.

⁴⁴ Индивидуално, по преценка на родителите, е възможно ученикът да започне първи клас на 6-годишна възраст.

Средно образование:

- Първи гимназиален етап на обучение: включва учениците от 8. до 10. клас, възрастта на учениците аналогично е от 14 до 16-годишна възраст⁴⁵.

Тези етапи на обучение при сравнение с разгледаните в дисертационния труд страни и представени в платформата на Европейската комисия „EACEA National Policies Platform“⁴⁶, както и спрямо разгледаните документи, свързани с художественото образование, са много близки или съвпадащи. Това сходство се забелязва не само в етапите на обучение и възрастовите групи на учениците, а също и по отношение на периода на задължително обучение в училищата. Представените документи, свързани с предмета на художественото образование, не във всички държави са еднакви. Някои страни представят образователни стандарти (САЩ), които имат отношение към учебното съдържание, други страни посочват в официалните си платформи учебната програма (Швеция) като документ, където също се изразяват и целите на обучението по предмета.

Представяйки йерархично документите, свързани с художественото образование в България, от по-общо свързаните към конкретно представящи целите и съдържанието на предмета са следните: Конституция на Република България, Закон за предучилищното и училищното образование на Република България, които са разгледани в Първа глава на дисертационния труд и затвърждават идеята за необходимостта от осъществяване на художественото образование в рамките на общото. Следващият документ, който включва по-конкретно насоките на обучението по дисциплини, е „НАРЕДБА № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка“, в сила от 8.12.2015 г., и е издаден от министъра на образованието и науката. В документа се определя държавният образователен стандарт за общообразователната подготовка, както и структурата на учебните програми по общообразователните учебни предмети, като документът ще бъде разгледан по-подробно в следващите страници.

От началото на 21. век художественото образование в Държавните образователни стандарти и учебни програми се развива и промените в преподаването на изобразително

⁴⁵ Тези етапи на обучение са описани в Закона за предучилищното и училищното образование на Република България, в сила от 1.08.2016 г., с. 25.

⁴⁶ <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/>

изкуство се осъществяват, като през последните две десетилетия са одобрени и влезли в сила две учебни програми. Те имат определена последователност и могат да изразят характеристики на тенденция, която да бъде проследена при последователно разглеждане на документите.

Разглеждайки художественото образование през 21. век в България в общообразователен план, е необходимо да се обърне внимание на Държавните образователни стандарти, приети през 2000 г. с „НАРЕДБА № 2 от 18.05.2000 г. за учебното съдържание“, Държавните образователни стандарти, приети през 2015 г.⁴⁷, и прилежащите към тях учебни програми по изобразително изкуство.

3.1. Държавни образователни изисквания и учебни програми от 2000-та година

Държавните образователни изисквания са приети с „НАРЕДБА № 2 от 18.05.2000 г. за учебното съдържание“ през 2000-та г. и са активни за обучението по изобразително изкуство до края на 2015 година. В първия раздел на документа се определят „Общи положения“, в които се описва най-общо съдържанието му.

Държавните образователни изисквания „определят равнищата на общообразователна подготовка на учениците в края на етап и степен на образование“⁴⁸, както и „учебното съдържание на общообразователната подготовка“. Тази подготовка „включва постижимите знания, умения и отношения, които се измерват или наблюдават като резултати на учениците по учебните предмети и културно-образователните области по чл. 10 от Закона за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план“⁴⁹.

Учебното съдържание, разпределено по учебните предмети, е съобразено с изисквания „в зависимост от спецификата на учебните предмети и на културно-образователните области“, включва „общи и специфични ключови групи умения, интегрални и междупредметни области“⁵⁰.

⁴⁷ С „НАРЕДБА № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка“.

⁴⁸ Държавни образователни изисквания за учебно съдържание, чл. 1 (2000 г.).

⁴⁹ Държавни образователни изисквания за учебно съдържание, чл. 2.

⁵⁰ Държавни образователни изисквания за учебно съдържание, чл. 3.

В „Раздел II“ се представя конкретно учебното съдържание по културно-образователни области и учебни предмети, като то се разпределя по съответните културно-образователни области. В приложение № 6 към чл. 4, т. 6 се представят Държавните образователни изисквания за учебно съдържание за културно-образователна област: Изкуства.

Учебните предмети „Музика“ и „Изобразително изкуство“ са представени в една културно-образователната област, като конкретно се описват целите и задачите на дисциплините.

Синтезирано се представя смисълът на обучението по изобразително изкуство, като се включва и значението на визуалната култура.

Отделя се внимание и за междупредметните връзки и интеграцията в учебния процес, като тези връзки трябва да се осъществяват на базата на „единна тематична и емоционална основа“⁵¹. Описват се подробно понятия и проблеми с интегрален и междудисциплинарен характер, така че да е максимално ясна логическата връзка между учебните дисциплини и също така учебните дейности да бъдат ясно организирани (например: природа, обект, среда, личност, общество, ритъм, движение, перспектива и др.).

За да може обучението по изобразително изкуство да бъде актуално, се извежда идеята, че то е „отворено във всички свои степени и учебни форми към цялото многообразие от съвременни изкуства и техните разновидности“⁵². Допълва се, че: „Главен акцент на обучението е формиране на художествена и естетическа култура на учениците и стимулиране на творческите им способности“⁵³. Тези цели на обучение са в основата на художественото образование, като са общовалидни за разгледаните до момента програми.

Заложеният цялостен подход в обучението се изразява в интегралния подход, като се споменава, че:

⁵¹ Пак там.

⁵² Пак там.

⁵³ Пак там.

„Интеграцията с останалите изкуства и с другите културно-образователни области съдейства за изграждане на цялостна и единна представа за света и разкриване на общи закономерности в историческото и съвременното им развитие“ .

Обучението по изобразително изкуство е представено по образователни ядра съответно на образователната степен. Основното образование, което включва начално и прогимназиално образование, е представено съобразно тези образователни етапи в ядра на учебното съдържание. По ядра учебните дейности трябва да формират „знания“, „умения“ и „отношения“, които да бъдат отразени в края на образователния етап.

Учебното съдържание за учебния предмет „Изобразително изкуство“ и начален образователен етап е разпределено в ядра на учебно съдържание, които са: „Обект и среда“ „Обект и образ“, „Зрител и творба“, „Визуална комуникация“ и „Материали и техники“.

В края на 4. клас учениците ще са формирали знания, умения и отношения, като са представени съобразно ядрата на учебното съдържание.

Ядрата на учебното съдържание за учебния предмет „Изобразително изкуство“ в прогимназиален образователен етап са: „Зрително възприятие и фантазия“, „Изразни средства на визуалния образ“, „Система от средства за визуална информация и комуникация“, „Структура на художествената творба“. В резултат на обучението по изобразително изкуство в края на прогимназиалния етап на основната образователна степен се очаква учениците да са формирали знания, умения и отношения съобразно изпълнението на стандартите.

Следващата образователна степен е „средно образование“, реализирана в гимназиален етап на обучение. В образователните изисквания се посочва, че учениците формират „знания, умения, отношения в края на 12. клас“. Те са разделени в две равнища, които се разработват в учебната програма, за да предоставят възможност за повече свобода в преподаването по учебния предмет. Ядрата на учебното съдържание са три и се повтарят за всички класове от гимназиалния етап на обучение. Те са: „Изкуство и общество“, „Творчески процес“ и „Ситуация и визуални комуникации“.

Държавните образователни изисквания от 2000 г. се характеризират с цялостен подход в образованието по изобразително изкуство в общообразователен план. Стандартите са ясни и точно насочват към дейностите, реализиращи целите на

обучението. Съвременно звучене има интегралният подход, който е заложен. Той присъства в почти всички актуални учебни програми и образователни стандарти от разгледаните до момента чуждестранни примери, като някои страни - например Япония, имат отделна група часове, посветена на интеграцията. Формирането на критична мисъл у учениците е също водеща ценност, която се отразява в последните стандарти за гимназиално обучение по изобразително изкуство.

3.2. Учебни програми, валидни до 2015 година

В по-общ план учебните програми са официални държавни документи, които се създават за общообразователното училище и развиват специфичното учебно съдържание за всеки учебен предмет, което е съобразено с образователните стандарти, утвърдени от Министерството на образованието. Учебните програми за всеки предмет също така са съобразени с възрастовите характеристики и особености на учениците.

В книгата „Изобразителното изкуство в училище - система на обучение“ Бисер Дамянов разглежда програмно-методическите издания по изобразително изкуство. Той посочва, че съществуват различни модели на разработване на учебни програми. Те могат да бъдат различни по-обем и разгърнатост, както и с различен брой компоненти. Според автора:

„Най-често в учебните програми се представят целите на обучението по предмета, посочват се знанията и уменията, които трябва да получи ученикът, разкрива се съдържанието на учебния материал по предмета за съответния клас, посочва се общото количество часове по предмета за годината (годините) съгласно учебния план. Също така се дават общи методически указания за организацията и провеждането на обучението.“⁵⁴

Учебните програми на практика реализират заложените в образователните стандарти изисквания, като се ползват за съставяне на годишното разпределение на учебните теми и планиране на учебните дейности, като представят задължителния минимум на учебно съдържание. Те са базови за изработването на учебници за всяка общообразователна учебна дисциплина. Бисер Дамянов посочва, че:

⁵⁴ Дамянов, Б. Изобразителното изкуство в училище - система на обучение, с. 49.

„В съвременните учебни програми по изобразително изкуство е зададен широк културнообразователен контекст, осигуряващ пълноценно обучение и условия за развиване на богатата художествена култура у учениците. Учебните програми са отворени и дават възможност за творчески инициативи на учителя в обучението.“⁵⁵

Така в контекста на общото описание на учебните програми те следват и общ структурен модел, който е общовалиден за учебните дисциплини и класове.

Ядрата за учебно съдържание са същите, като представените в Държавните образователни изисквания, и съвпадат аналогично в колоната са представени за етапите на обучение: начален (учебни програми 1. - 4. клас), прогимназиален (учебни програми 5. - 8. клас) и гимназиален (учебни програми 9. - 12. клас).

Учебните програми, свързани с Държавните образователни изисквания от 2000 г. отразяват желание за пълноценно и целесъобразно художествено образование. Те са развити по начин, който предполага осъзнато прилагане на учебното съдържание. Въпреки това предоставят възможност за творчество на учителя, като „въпросът е той пълноценно да използва техния потенциал и да прилага модерни подходи и стратегии в обучението“⁵⁶.

Тези програми към настоящия момент са съхранени в архива на Министерството на образованието на Република България, като са важен фактор за развитието на художественото образование в страната. Според Бисер Дамянов:

„Учебните програми излизат от употреба поради редица причини като: преструктуриране на образователната система, изменения в политиката на образование, навлизане на нови образователни подходи и системи и др.“⁵⁷

Тези програми се актуализират след 2015 г., което говори за естественото им обновяване в края на един работен период. Този период съвпада с времето, в което се използват дадени учебни програми в други страни, например Япония, където те се актуализират през около десет години. Важно е да се отбележи, че „излезлите от употреба

⁵⁵ Дамянов, Б. Изобразителното изкуство в училище - система на обучение, с. 50.

⁵⁶ Дамянов, Б. Изобразителното изкуство в училище - система на обучение, с. 54.

⁵⁷ Дамянов, Б. Изобразителното изкуство в училище - система на обучение, с. 50.

учебни програми са важни източници на информация за обучението по предмета през изтеклия период.⁵⁸ Това е така и с оглед на факта, че тези учебни програми създават сериозна основа за развитие на следващите, които влизат в сила след 2015 г., което може да се проследи при следващото им разглеждане.

3.3. Държавни образователни стандарти, актуални от 2015 година

Държавните образователни стандарти са приети с „НАРЕДБА № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка“. Документът е обнародван в Държавен вестник, бр. 95 от 8.12.2015 г., влязъл в сила от 8.12.2015 година. Наредбата е издадена от министъра на образованието и науката и включва пет раздела:

- Раздел I - „Общи положения“;
- Раздел II - „Характеристики на общообразователната подготовка“;
- Раздел III - „Структура и съдържание на държавния образователен стандарт за общообразователната подготовка“;
- Раздел IV - „Учебни програми“;
- Раздел V - „Годишно тематично разпределение“.

Подобно на предходните Държавни образователни изисквания, в документа се определят всички въпроси, отнасящи се към общото образование на учениците. Държавните образователни стандарти са общовалидни за цялата страна, като са основни нормативни документи за учебно съдържание и определят всички основни параметри на общото образование, както и поставят рамка за учебните програми. Като „съвкупност от изисквания“ Държавният образователен стандарт определя „целите, съдържанието и характеристиките на общообразователната подготовка“, „общообразователните учебни предмети“ и „изискванията за резултатите от обучението по всеки общообразователен учебен предмет за придобиване на общообразователната подготовка“⁵⁹.

В Приложение № 18 към чл. 6, ал. 1, т. 18 „Изисквания за резултатите от обучението по учебния предмет изобразително изкуство“ се представят образователните стандарти за художествено образование. За разлика от предходните Държавни

⁵⁸ Дамянов, Б. Изобразителното изкуство в училище - система на обучение, с. 50.

⁵⁹ НАРЕДБА № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка, ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., влязъл в сила от 8.12.2015 г., с. 1.

образователни изисквания (ДОИ) тук се отделя по-голямо значение на компетентностите, които се формират вследствие на обучението. Това може да се обясни с естественото развитие на тенденциите в художественото образование, уменията на 21. век и влиянието на европейското законодателство и насоки в сферата на образованието. Компетентностите се разглеждат и присъстват във всички посочени чуждестранни учебни програми и образователни стандарти на държави от Европейския съюз.

Етапите на обучение са същите както в предходните ДОИ, като тук отсъстват равнищата на обучение в гимназиален етап. Целите на обучението се представят отделно за всеки етап и конкретно за учебния предмет „Изобразително изкуство“ (извън културно-образователната област „Искусства“). Ядрата на учебното съдържание са заместени от области на компетентност, като в допълнение в таблицата на документа присъства отделна графа, където ясно се посочва връзката на всеки стандарт с конкретни компетентности. Те са девет на брой и са посочени в Раздел II, като са еднакви за всички общообразователни учебни предмети. Това предполага улеснение в прилагането на стандартите на практика.

Тук разликите с предходните стандарти са по-осезаеми, като е добавен допълнителен стандарт. Аналогично разликите в понятията от настоящите и предходните стандарти са:

- Различава (съвременни средства за визуална информация и комуникация) и обяснява свързани с тях понятия - Усвоява понятия, свързани със съвременни средства за визуална информация;
- Използва - Ориентира се.

Тези понятия не са взаимноизключващи се, а по-скоро представят надграждане на уменията, които са необходими в съвременната среда, натоварена от визуални образи и средства за комуникация в ежедневието.

Тук са поставени два нови стандарта, като най-общо разликите от предходните стандарти са насочени към повишеното осмисляне на използването на материалите и техниките в изобразителната дейност, както и използването на технологиите на информационното общество.

Чрез комплексно обучение съобразно областите на компетентност в начален етап на обучение се покриват всички девет заложи компетентности.

В прогимназиален етап на обучение образователните стандарти за учебния предмет „Изобразително изкуство“ имат следните специфични цели на обучението:

- Възприемане и осъзнаване на творчески идеи, на обекти и на действия, които разкриват важни страни от историята на изкуството и културата;
- Изграждане на специфични знания и умения чрез изобразителна дейност;
- Развиване на мотивацията и въображението чрез форми на творческа изява и комуникация;
- Формиране на естетическа и художествена култура у учениците и стимулиране на творческите им способности;
- Развиване на познание за съвременната визуална култура и съществуващите модели за нейното описание и анализиране;
- Областите на компетентност в този образователен етап се различават от ядрата на учебното съдържание от предходните ДОО, като са: „Изкуство и общество“, „Изобразителни дейности“ и „Визуална култура и електронни медии“. Тук някои от стандартите са близки по съдържание с тези от ядрата на учебното съдържание, като например в „Изкуство и общество“ се представят близки по смисъл стандарти от тези в ядро „Структура на художествената творба“. Повече внимание се отделя на формирането на визуална култура у учениците, работа с дигитални произведения, както и дейности за опазване на околната среда. Със завършването на прогимназиалния етап на обучение, интеграцията на всички компетентности е изпълнена, като в някои стандарти всички девет компетентности са покрити изцяло.

В първи гимназиален образователен етап целите на обучение са:

- Формиране на устойчив интерес към българското и световното изкуство и неговото културно и историческо значение;
- Запознаване със значими идеи и подходи от историята на изкуството;
- Разбиране за развитието на стиловете и жанровете в изкуството;
- Разширяване на познанията за изразни средства, техники и технологии за изобразяване и тяхното приложение в изкуството;

- Визуализиране и споделяне на социален опит и естетическо ориентиране в съвременната културна среда.

Областите на компетентност са: „Изкуството и неговата история“, „Художествена дейност“ и „Визуална култура и медии“. За разлика от предходните ДОИ няма равнища на учебното съдържание. Изобразително изкуство се изучава до 10. клас включително, като броят на часовете е значително намален в първи гимназиален етап.

Във всяка област на компетентност присъстват всички или почти всички девет заложи компетентности, което отново подчертава интегралния характер на дисциплината и връзката с предишния прогимназиален образователен етап, където отново присъстват пълноценно.

Образователните стандарти се отразяват в учебните програми, които влизат в сила поетапно след 2015 година.

3.4. Учебни програми по изобразително изкуство, активни след 2015 година

Учебните програми за учебния предмет „Изобразително изкуство“ за общообразователното училище се включват поетапно в образователния процес, след въвеждането на новите Държавни образователни стандарти през 2015 година. В книгата „Изобразителното изкуство в училище - система на обучение“ Бисер Дамянов определя характеристиката на проектния етап на учебните програми, които „в сравнение с предишните, новите учебни програми са олекотени, но в тях са обхванати всички важни аспекти на обучението.“⁶⁰

Учебните програми се различават формално от предходните, като в документа вече няма раздели, а учебното съдържание е разпределено по теми и съобразено с компетентностите, които да бъдат резултат от обучението.

Документът се разделя на следните части:

- Кратко представяне на учебната програма;
- Очаквани резултати от обучението в края на класа;
- Учебно съдържание;

⁶⁰ Дамянов, Б. Изобразителното изкуство в училище - система на обучение, с. 50.

- Препоръчително годишно разпределение на задължителните учебни часове за годината;
- Специфични методи и форми за оценяване на постиженията на учениците;
- Дейности за придобиване на ключови компетентности, както и междупредметни връзки;
- В учебната програма, подобно на предходните образователни изисквания, се посочват понятия и проблеми с интегрален и междудисциплинарен характер (например природа, обект, среда, система, процеси, явления, устройство, модул, технология, личност и общество, ритъм, движение и др.). В учебните програми се посочва, че „образователните дейности в обучението по изобразително изкуство не са свързани само с конкретните теми“, имат междупредметен характер и „са насочени към придобиване на ключови компетентности, ориентирани към личностното развитие на ученика“⁶¹.

Във Раздел II се посочват ключовите компетентности на Държавните образователни стандарти⁶², както и прилежащите към тях дейности и междупредметни връзки, специфични за всеки клас. Така например в учебната програма за 6. клас към ключова компетентност „Умения за общуване на чужди езици“ се посочват дейности и междупредметни връзки:

- разбиране на културното многообразие чрез общуване на чужди езици;
- обогатяване на знанията за изобразителното изкуство и художествената култура в други страни чрез общуване и информация на чужди езици;
- използване на чужди езици за възприемане и обработка на информация за изкуството.

Учебните програми завършват с уточнението, че тези дейности са примерни и не изчерпват възможностите за изграждане на междупредметни връзки.

На практика прилагането на тези учебни програми зависи от различни фактори, но те дават основа за пълноценното обучение по учебния предмет „Изобразително изкуство“,

⁶¹ Пак там.

⁶² НАРЕДБА № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка, ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., в сила от 8.12.2015 година.

като същевременно се дава възможност за свобода в избора на методите и създаването на междупредметни връзки.

Изводи. Съвременни перспективи пред художественото образование

Всички публикации ясно очертават необходимостта от многостранно разглеждане и широкоспектърно дискутиране на предизвикателствата пред художественото образование. В ключовите понятия се подчертава широк спектър на съдържание, дори с определена разнородност, за да не се ограничава настоящото състояние на дискусия в художественото образование (Георг Пийз) От изключително значение е публикуване на английски език и преводи за свързване на международно ниво на идеите, които се споделят. Светът отива към дигитализация, визуалната култура и визуални изкуства едно по-широко взаимодействие между учебните предмети, като е необходим отворен поглед над настъпващите промени в съвременните условия на живот.

Библиография

1. Бауман, З. Глобализацията. Последиците за човека. С., 1999.
2. Дамянов, Б. Изобразителното изкуство в училище, том/част 1: система на обучение, УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2014, ISBN 978-954-423-958-9.
3. Дамянов, Б. Изобразителното изкуство в училище, том/част 2: методика на обучение, УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2014, ISBN 978-954-423-959-6.
4. Дворянов, О. Концептуалната тенденция в съвременното изкуство, „Веда Словена“, С., 2003.
5. Дворянов, О. Въведение в неконвенционалните форми, „Симолени“, С., 2010.
6. Дворянов, О., Д. Атанасов. Образователни иновации в сферата на визуалните изкуства, „Симолени“, С., 2010.
7. Дичев, И. Културата като дистанция. Единадесет есета по културна антропология, „Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, С., 2016.
8. Русо. „Разсъждения върху произхода и неравенството между хората“.
9. Савчева, М., М. Мойнова. Интерактивни методи в обучението по изобразително изкуство. „АзБуки - Просвета“, С., 2008.
10. Стефанов, И., А. Янева. Антология - От оригинала до кича: социологически модели. „АСКОНИ-ИЗДАТ“ ООД. С., 2001.

11. Цанев, П. „Основни методологически алтернативи пред развитието на съвременното художествено образование според критическите модели на постмодерната теория“, Проблеми на изкуството, БАН, С., 2005, бр. 1.
12. Цитиране на речник „Образование“.
13. Addison, N., L. Burgess. *Debates in Art and Design Education*, Routledge, London, UK, 2013, ISBN 978-0-415-61887-8.
14. Burton, J. M. (2004). *A guide for teaching and learning in the visual arts*. New York, NY: Teachers College Press.
15. Burton, J. M. (2005). The integrity of personal experience, or, the presence of life in art. *International Journal of Education & the Arts*, 3(2).
16. Cary, R. *Critical art pedagogy: Foundations for postmodern art education*, Routledge Taylor and Francis Group, London/New York, 2016.
17. Danto, A. *After the end of art*, Princeton University Press, 1997.
18. Echert, W. *Art theory, historical introduction*. Paris, 1999.
19. Eckhoff, A. (2008). The importance of art viewing experiences in early childhood visual arts: The exploration of a master art teacher’s strategies for meaningful early art experiences. *Early Childhood Education Journal*, 35(5), 463-472.
20. Efland, A. *A History of Art Education: Intellectual and Social Currents in Teaching the Visual Arts*, NY 1990.
21. Efland, A., E. Stuhl. *Postmodern Art Education: An Approach to Curriculum*, Natl Art Education Assn (December 1, 1996).
22. Fehr, D. E. Clutching the Lectern or Shouting from the Back of the Hall? *Arts Education Policy Review* 98, 4, pp. 27.
23. Fernie, E. *Art history and its methods, a critical anthology*. Paris, 1995.
24. Freedman, K., P. Stuhr. *Curriculum change for the 21st Century: Visual Culture in Art Education*, article, Northern Illinois University, The Ohio State University, 2002.
25. Hardy, T. *Art education in a postmodern world, collected essays, “intellect”*, B., 2006.
26. Helguera, P. *Educcation for socially engaged art*. Jorge Pinto books, NY 2011.
27. Hetrick, L. *Teaching Art, (Re)imagining Identity, A collection of articles from visual arts research, Common threads an anthology from the University of Illinois Press*, ISBN 978-0-252-08403-4, 2018.
28. Hickman, R. *Research in Art & Design Education. Issues and Exemplars*, Intellect, Bristol, UK, 2008.
29. Jones Jr., L. H. *Teaching Art Aesthetically: Aligning instructional means with aesthetic ends*, State University of New York, Buffalo State, 2018.
30. Lars Lindström, *Nordic visual arts education in transition: A Research Review*, Swedish Research Council, Vetenskapsredets rapportserie, Stockholm, 2009.
31. Malpas, S., P. Wake. *Critical and Cultural Theory*, second edition, Routledge, London, UK, 2013, ISBN 978-0-415-66830-9.
32. Mateus-Berr, R., L. Reitsträtter. *Art and design education in times of change*, Walter de Gruyter, Berlin/Boston 2017.

33. National Core Arts Standards: A Conceptual Framework for Arts Learning.
34. Peez, G. Art education in Germany, Waxmann, Munster, 2015.
35. Prentice, R. Teaching Art and Design. Addressing Issues and Identifying Directions, Continuum, London/NY, 2002.
36. Rayment, T. The Problem of Assessment in Art and Design, Intellect, Bristol, UK/Chicago USA, 2007.
37. Steers, J. The ever-expanding art curriculum is it teachable or sustainable?, National Society of Education in Art and Design, United Kingdom. Publication date: September 27, 2007.
38. Takuya Kaneda. *The Journal of Aesthetic Education* Vol. 37, No. 4 (Winter, 2003), pp. 12-19, Published by: University of Illinois Press.
39. The Concept of Freedom in Art Education in Japan.
40. Wiggings, G., J. McTighe. Understanding by Design, ASCD, Alexandria, Virginia USA, 2005 ISBN: 1-4166-0225-9.

Интернет сайтове:

1. Австрийска учебна програма
https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulpraxis/lp.html?fbclid=IwAR2s2-ZBeXqKShjhzygypDPIrmF4qr_yFIAvTZh88LrKmq7UUpREwoUWgGA (09.11.2019)
Австрийската учебна програма за основно образование е в сила от 13.11.2012
2. Английска национална програма за изучаване на изкуство и дизайн. Ниво 1
<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140107113210/http://www.education.gov.uk/schools/teachingandlearning/curriculum/primary/b00198792/art/ks1> (11.12.2018)
3. Английска национална програма за изучаване на изкуство и дизайн. Ниво 2
<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140107113201/http://www.education.gov.uk/schools/teachingandlearning/curriculum/primary/b00198792/art/ks2> (11.12.2018)
4. Английска програма за изкуство и дизайн
<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140107091206/https://www.education.gov.uk/schools/teachingandlearning/curriculum/primary/b00198792/art> (11.12.2018)
5. Архив на учебни програми, МОН. <https://www.mon.bg/bg/1688> (18.11.2019)
6. Визия за образование, ЮНЕСКО <https://en.unesco.org/futuresofeducation/initiative> (10.02.2020)
7. Втора световна конференция за художествено образование
http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/Seoul_Agenda_EN.pdf
http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/Arts_Edu_RoadMap_en.pdf

8. Гимназиално образование - Германия
<https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-engl-pdfs/secondary.pdf>
9. Доклад относно художественото образование в ЕС
<https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2009-0093&language=BG#top>
10. Конституция на Република България <https://www.parliament.bg/bg/const>
(05.11.2018)
11. Културни политики и тенденции <http://www.culturalpolicies.net/web/>
12. Медийни изкуства, същност <https://mediaartcameron.weebly.com/what-is-media-arts.html>
13. Международна седмица на художественото образование. ЮНЕСКО
<http://www.unesco.org/new/en/unesco/events/prizes-and-celebrations/celebrations/international-weeks/international-arts-education-week-2012/>
(17.03.2018).
14. Международно общество за образование чрез изкуство - InSEA, публикации
<https://www.insea.org/insea/about-insea> (15.03.2018)
15. Министерство на културата, Германия <https://www.kmk.org/>

16. Министерство на образованието - Германия <https://www.kmk.org/kmk/information-in-english.html> (26.11.2019)
17. Образователни рамки Германия
https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-engl-pdfs/support_and_guidance.pdf
18. НАРЕДБА № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка, ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., в сила от 8.12.2015 г.
19. Национални образователни стандарти, САЩ www.nationalartsstandards.org.
20. Общ преглед на етапите на обучение във Франция
<https://www.education.gouv.fr/programmes-scolaires-41483>
21. Описание на нивата на обучение - Английска учебна програма
<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140107114140/http://www.education.gov.uk/schools/teachingandlearning/curriculum/primary/b00198792/art/attainment>
(11.12.2018)
22. Основно образование:
https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulpraxis/lp/lp_vs.html (09.11.2019)
23. Основно образование - Германия
<https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-engl-pdfs/primary.pdf>

24. Проектодоклад относено художественото образование в ЕС
<https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+COMPARL+PE-414.950+01+NOT+XML+V0//BG>
25. Форум художествено образование и култура, Етнографски музей на открито „Етър“, сборник с доклади http://alos.bg/site/wp-content/uploads/2019/06/sbornik_dokladi.pdf ISBN 978-619-90315-9-9.
26. Франция учебни програми <https://www.education.gouv.fr/au-bo-special-du-26-novembre-2015-programmes-d-enseignement-de-l-ecole-elementaire-et-du-college-3737>
27. Харта на основните права на Европейския съюз <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=FR> (10.12.2019)
28. Художествено образование - дефиниция <https://bg.tax-definition.org/85658-artistic-education> (15.01.2020)
29. Художественото образование, ЮНЕСКО
<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/arts-education/about/arts-education-highlights/> (17.03.2018).
30. Швеция - програма по изкуство
https://www.skolverket.se/getFile?file=3984&fbclid=IwAR2xUrWfYWvZquiWJ9L6_MPIGUo2gotUSepmFYh0lIH7z1C5KXkmID47TjY
31. ЮНЕСКО, визия за образование <https://en.unesco.org/themes/education>
32. ЮНЕСКО и художественото образование.
<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/creativity/arts-education/about/arts-education-highlights/>
33. ЮНЕСКО - интродукция <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco>
34. A publication of the National Coalition for Core Arts Standards
<https://www.nationalartsstandards.org/map>
35. About the UN <https://www.un.org/en/about-un/> (16.11.2017)
36. BDK – Професионална асоциация за художествено образование, Германия.
<https://bdk-online.info/en/?noredirect=en-US>
37. <https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-engl-pdfs/primary.pdf>
38. California State’s arts standards <https://www.cde.ca.gov/be/st/ss/vapacontentstds.asp>
39. Common European Framework of Reference for Visual Literacy (CEFR-VL)
http://envil.eu/wp-content/uploads/2017/09/CEFR_VL-Introduction.pdf (06.03.2020)
40. Compulsory Education in Germany https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/germany_en
41. Council of Europe, What are the human rights
<https://www.coe.int/bg/web/compass/what-are-human-rights-> (10.12.2019)

42. Charter of the United Nations <https://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html> (16.11.2017)
43. Child Development and Arts Education: A review of Current Research and Best Practices
<https://www.nationalartsstandards.org/sites/default/files/College%20Board%20Research%20-%20Child%20Development%20Report.pdf>
44. „Cross-culture“ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/cross-cultural>
45. Eurydice: France Overview https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/france_en
46. History of the UN <https://www.un.org/en/sections/history/history-united-nations/index.html> (16.11.2017).
47. Improvement of Academic Abilities; Courses of Study (15.04.2019).
<https://www.mext.go.jp/en/policy/education/elsec/title02/detail02/1373859.htm>
48. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Article 13, 14, 15
<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx> (10.12.2019)
49. National curricula 2014 Estonia <https://www.hm.ee/en/national-curricula-2014?fbclid=IwAR3W2qvPUfLDBSqVJ1OZJyiNxFU3PTC0uVjImdxZ4YjJzD9cd6jOvYakHYo> (15.12.2018)
50. New middle school curriculum, Austria
https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulpraxis/lp/lp_nms.html (09.11.2019)
51. Road map for art education (Стратегии за художествено образование на ЮНЕСКО)
http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/Arts_Edu_RoadMap_en.pdf (17.03.2018)
52. Secondary school curriculum Austria
https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulpraxis/lp/lp_hs.html (09.11.2019)
53. Serota, N. ‘Who’s Afraid of Modern Art?’ Richard Dimbleby Lecture. (14.12.2019)
<https://web.archive.org/web/20010306001212/http://www.bbc.co.uk/arts/news.com>
54. The Education System in the Federal Republic of Germany
<https://www.kmk.org/dokumentation-statistik/informationen-zum-deutschen-bildungssystem/dossier-englisch.html>
55. <https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-engl-pdfs/secondary.pdf>
56. <https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-engl-pdfs/primary.pdf>
57. https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/Eurydice/Bildungswesen-engl-pdfs/organisation_and_governance.pdf

58. The Partnership for 21st Century Skills. 2008. 21st Century Skills, Education and Competitiveness. A Resource and Policy Guide.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519337.pdf> (02.04.2020).
59. The Present State of Arts Education in Japan. UNESCO doc (12.05.2017)
http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=30586&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html
60. The Revisions of the Courses of Study for Elementary and Secondary Schools, Japan
https://www.mext.go.jp/en/policy/education/elsec/title02/detail02/_icsFiles/afieldfile/2011/03/28/1303755_001.pdf
61. The Universal Declaration of Human Rights
<https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/UDHRIndex.aspx> (16.11.2017)
62. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner
<https://www.ohchr.org/EN/pages/home.aspx> (16.11.2017)
63. Universal Declaration of Human Rights <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html> (16.11.2017)
64. What are Human Rights
<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx> (16.11.2017)
65. Wink, J. Critical Pedagogy: Notes from the Real World, Allyn & Bacon, 2004
<http://www.joanwink.com/scheditems/CP-050911-Part1.pdf>
66. 21ST CENTURY SKILLS <https://www.edglossary.org/21st-century-skills/> (14.12.2019).
https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/estonia_en

Приноси

- За първи път у нас се проучват и представят документи за учебното съдържание по изобразително изкуство в страните от Европейския съюз и други страни извън него. По този начин се откроява по-ясно къде се намират ние в процеса на реформиране на художественото образование в съвременния свят.

- Анализират се теоретически източници на наши и чужди автори, в които научно се обосновава значението на обучението по изобразително изкуство в общообразователното училище през 21. век според европейската ценностна система.

- Проучването на ДООИ и тематичното учебно съдържание на световно, европейско и национално равнище осигурява обмяна на международен педагогически опит. Така се стимулира творчеството на учителя в учебната работа по изобразително изкуство.

- Защитена е документално позицията на учебния предмет изобразително изкуство в междупредметните връзки и интегративното обучение като основание за

преструктуриране на учебните планове. Отделят се специални за целта часове и се въвеждат нови „хибридни“ дисциплини.

- Дисертационният труд съдейства да се затвърди тенденцията за ориентиране на обучението в общообразователното училище от информационната към практическата система за усвояване на умения и компетентности в различните области на визуалните изкуства.

Научни публикации по темата на дисертационния труд:

1. „Основни тенденции в художественото образование през 21. век“, ръкописът е приет от електронното списание „Педагогически изследвания“ на СУ „Св. Климент Охридски“.

2. „Художественото образование в условията на постмодерния свят“, ръкописът е приет за печат от университетско издание „Следва“, НБУ.